

Ön Lisans Öğrencilerinin Folklorik Tıp Uygulaması Olan Sinyatür Teorisiyle İlgili Görüşleri Üzerine Tanımlayıcı Bir Araştırma

A Descriptive Study on Opinion of Associate Degree Students About the Theory of Signature, Which is a Folkloric Medicine Application

ORCID iD Oya ÖĞENLER^a, ORCID iD Selda OKUYAZ^a

^aMersin Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik ABD, Mersin, Türkiye

ÖZET Amaç: Sinyatür teorisi geçmiş yüzyıllardan beri geleneksel tıbbi uygulamalarda yer almaktadır. İnsanlar bitki, hayvan veya mineralleri koku, renk, şekilleri gibi özelliklerinin vücuda ya da hastalık özelliklerine benzemesinden dolayı kullanır. Çalışmada sağlıkla ilgili eğitim alan ön lisans öğrencilerinin geleneksel tıp uygulaması olan sinyatür teorisine yönelik bilgi ve görüşlerinin belirlenmesi amaçlandı. **Gereç ve Yöntemler:** Tanımlayıcı türde olan bu araştırma, 2019-2020 ve 2020-2021 eğitim öğretim yıllarında sağlık hizmetleri meslek yüksekokulu tıbbi dokümantasyon ve ameliyathane hizmetleri bölümünde birinci sınıfta eğitim alan 247 öğrencinin ara dönem ödevleri üzerinde yapıldı. Öğrencilerin ödevlerinde yer alan sinyatür teorisi ile ilgili bilgiler retrospektif olarak incelendi. Sinyatür teorisi literatürüne göre bilgiler kodlanmıştır. **Bulgular:** Çalışmada sağlık hizmetleri meslek yüksekokulu birinci sınıfta eğitim alan 247 öğrenciden 168'inin (%68,01) ödevi değerlendirmeye alındı. Sinyatür teorisiyle ilgili cevap veren öğrencilerin 136'sı (%80,95) kadındır. Sinyatür teorisi ile ilgili olarak öğrencilerin 115'i (%68,45) bitki, 48'i (%28,57) mineral/nesne, 5'i (%2,9) hayvan ürünü örnek vermiştir. Öğrencilerin 78'i (%46,42) akıl sağlığı için 41'i (%24,40) bebeklerin sarılık hastalığından korunması için ve 14'ü (%8,33) anne sütü artması için ürünlerin kullanıldığını belirtti. Cinsiyete göre karşılaştırıldığında kadınların kullandığı materyallerin erkeklerden farklı olduğu tespit edildi. **Sonuç:** Çalışmamızın sonucunda öğrencilerin sinyatür teorisine yönelik bilgiye sahip oldukları, toplumun folklorik tıp olarak devam ettiren uygulamalarından etkilendikleri ileri sürülebilir.

ABSTRACT Objective: The signature theory has been in traditional medical practice for centuries. It is used in humans because the characteristics of plants, animals, or minerals such as smell, color, and shape are similar to the body or disease characteristics. Our study aimed to determine the knowledge and opinions of health-related associate degree students about the signature theory which is a traditional medicine application. **Material and Methods:** This descriptive study was conducted on the mid-term assignments of 247 students who received their first-year education in the medical documentation and operating room services department of the vocational school of health services in the academic years of 2019-2020 and 2020-2021. The information about the signal theory in the students' homework was analyzed respectively. Responses were coded according to the signature theory literature. **Results:** In our study, 168 (68.01%) out of 247 students studying in the first year of vocational school of health services were reached. Among the students who answered about the signature theory, 136 (80.95%) gave an example of female, 115 (68.45%) plants, 48 (28.57%) mineral/objects, and 5 (2.9%) animal products. 78 (46.42%) of the participants stated that products were used for mental health, 41 (24.40%) for the protection of infants from jaundice, and 14 (8.33%) for increasing breast milk. When compared according to gender, it was determined that the materials used by women differed from those of men. **Conclusion:** As a result of our study, it can be argued that the students know the signature theory and are influenced by the practices of the society as traditional medicine.

Anahtar Kelimeler: Sinyatür teorisi; geleneksel tıp; folklorik tıp; sağlık mesleği eğitimi

Keywords: Signature theory; traditional medicine; folkloric medicine; health professions education

Yüzyıllardır insanların tıbbi uygulamalarda kullandıkları ilaçları nasıl keşfettikleri önemli bir sorudur. Hayvan ve birçok materyalin bütünü veya bazı bölümlerinin vücuda benzerliklerinden yararlanılarak kullanılması ile hastalıkların tedavi olacağı ya da hastalıklardan koruyacağına inanılmıştır. Sinyatür teo-

risi XVI. ve XVII. yüzyılda hekimler tarafından detaylı bir şekilde tanımlanmıştır. Bu teoriye göre her bir materyal sahip olduğu özelliğe göre iyileştiricilik gücüne sahiptir. Tedavide ilaç etkinliğinin bilinmediği dönemlerde tıbbi eserlerde yer alan bitkilerin ya da hayvan ürünlerinin "sinyatür teorisi"nde var olan

Correspondence: Oya ÖĞENLER

Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik ABD, Mersin, Türkiye

E-mail: oyaogener@gmail.com

Peer review under responsibility of Journal of Traditional Medical Complementary Therapies.

Received: 30 Jun 2022

Received in revised form: 31 Oct 2022

Accepted: 09 Nov 2022

Available online: 15 Nov 2022

2630-6425 / Copyright © 2023 by Türkiye Klinikleri. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

düşünceye göre yazılmış olması muhtemeldir. Bu ürünler tıbbi uygulamada bakma, koklama ve tatma şeklinde kullanılmaktadır. Geleneksel tıp uygulamaları arasında yer alan sinyatür teorisinde bitki, hayvan ya da objelerin parçalarının organlara ya da onların fonksiyonlarına benzetilmesi ürünlerin seçiminde rol oynamaktadır.¹⁻⁶

Soranus I. yüzyılda ebelere öğütler verdiği eserinde kadınların sağlıklı ve güzel bebek sahibi olabilmeleri için gebe kalırken sağlıklı at, güzel manzara gibi güzel şeylere bakmalarını, güzel şeyler düşünmelerini, ayyaş olmamalarını, doğum ya da gebelik sorunlarında vücudun bir bölümüne benzer bitkilerden yararlanmasını önermektedir.⁷ Benzer düşüncelere sonraki yüzyıllarda hatta günümüzde farklı medeniyetlerde rastlanmaktadır.⁵

Klasik tıp eserlerinde tedavi şekilleri diyetetik, cerrahi ve farmakoloji şeklinde 3 grup olarak değerlendirilebilir.⁷ Antik çağ hekimlerin tıbbi uygulamalardaki bu 3 alandaki ayrımı Hipokrat zamanından sonra oluşturulmuştur. Tedavideki farmakoloji ve diyetetik ilişkisi arasındaki ayrım keskin olmamıştır. Diyetetik tedaviden Antik Tıbbın duyarlılığı içinde yeme, içme, istirahat, egzersiz ve banyo, rejim reçetesi ve beraberinde ilaçlar bulunur, tek başına farmakolojik tedavi yalnızca yüzeysel lezyonlarda uygulanmıştır.⁷

Eski Mısır, Çin, Eski Yunan Mezopotamya tıbbi eserlerinde sinyatür teorisine benzer bilgiler bulunmaktadır. Sinyatür teorisi açıklamalarında “Bitkiler insanlığın kullanımı için yaratılmıştır.” sözüne atıfta bulunularak mistik benzetmelerin varlığı ileri sürülmektedir.^{1-6,8,9} Ancak klasik tıp eserlerinin yazıldığı dönemler bu mistik bakış açısını barındırmamaktadır. Tıbbın büyüsel ve mistik alandan uzak tutulmasını sağlayan hekim olan Hipokrat’ın eserleri Soranus, Oribasius, Paulus Aegineta, Aetius ve diğer hekimler tarafından kaynak olarak kullanılmış, yüzyıllar boyunca antik çağ tıp hekimlerinin çalışmaları ve fikirleri varlığını sürdürmüştür.^{10,11}

Geçmiş yüzyıllardan günümüze teknolojinin ve bilginin gelişimi, temel bilimlerdeki tanı ve tedavideki buluşlar ve toplum içindeki değişiklikler tıp etkinliğini belirlemiştir. Ünlü ampirik tıp uygulayıcılarından olan hekim Heracleides (M.Ö. II. yy)

farmakoloji çalışmaları yapmıştır. Philinos, Serapion gibi hekim yazarlar da deneysel tıbbın temsilcileri olarak kabul edilmişlerdir. Ancak Dioscorides tarafından yazılan farmakoloji biliminin başlangıcı sayılan eserde binden fazla doğal bitki ve hayvan ürünlerinden elde edilen ilaç karışımı tarif edilmiştir. Dioscorides’in tarifleri ve metodolojisi çok düzenlidir. O’nun çalışmaları, daha sonra Latinceye, Arapçaya çevrilmiş, İslam tıbbında da etkili olmuştur.¹¹⁻¹⁴

İslam Tıbbı hekimleri antik çağ hekimlerinden çeviriler yapmış, böylece batı tıbbi hekimleri tarafından kullanılan tedavilere doğu tıbbına özgü ilaçlarla birlikte alkol, şurup gibi ilaçlar eklenmiştir.¹⁵ Bu çeviriler yapılırken, yazarlar birebir çevirilere kendi bilgi ve deneyimlerini eklemiştir. İslam tıp okullarında usta çırak ilişkisiyle hasta başında klinik tıp, ilaç yapımında kullanılan yöntemler ve ilaçlı tedaviler öğretilmiştir.¹⁶ Lev’in 2002 yılında Orta Çağ ve Osmanlı hekimlerinin eserleri üzerinde yaptığı araştırmada hekimlerin tıbbi uygulamalarının Ortaçağ Avrupası’nda yayılmasının özellikle İslam tıbbına ait İbn-i Sina, İbni Baytar, Davud-i Antaki gibi hekimlerin yazdıkları tıp eserleri aracılığıyla gerçekleştiği söylenebilir. Tıbbi eserler içinde sinyatür teorisine özgü bilgilerin yer alması kullanımın sadece geleneksel olmadığı konusunda uyarıcıdır. Lev’in tarihsel çalışması özellikle Davud-i Antaki’nin eserinin en önemli kaynaklardan birisi olduğunu ileri sürmektedir.⁶ Hekimlerin tıbbi uygulamalarının antik çağdan günümüze sürekliliği hakkında bilgiler kesin olmakla sinyatür teorisine göre kullanım yerel floradaki değişikliklerden etkilenmekte olduğu ileri sürülebilir.⁹ Günümüz tıbbi anlayışına göre farklı olsa da tıp tarihindeki tıbbi uygulamalarda yer alan ve yüzyıllar boyunca kullanılan ürünlerin farmakolojik açıdan sorgulanması bir gerekliliktir. Farmakoloji içinde yer bulamayan birçok uygulama, varlığını folklorik tıp olarak sürdürmektedir. Örneğin sinyatür teorisine göre ceviz (beyin), barbunya (böbrek), havuç içi (insan gözü), mantar (kulak) zencefil, avokado (rahim), incir sütü (sperm), domates (renginden dolayı kalp ve kan) gibi bitkilerin kullanıldığını söylemek olanaklıdır. Günümüzde etnofarmakolojik çalışmalarda sinyatür teorisine göre kullanılan örnekler yer almaktadır.^{1-6,8,9}

Mersin Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulunda “Meslek Etiği” dersinde hastalık ve sağlık kavramlarının daha iyi anlaşılması, elde edilen bilgilerin sağlık mesleğinin değerlerine uygun kullanılabilmesi için tıbbın kökeni ve tıp öncülü tıbbi uygulamalar hakkında bilgiler verilmektedir. Meslek etiği dersinin başlangıcı olarak anlatılan tıp tarihi bilgisi ile öğrencilere tıpta ana ve aktiviteye odaklanmanın; özel bir camianın mensubu, bir bütünü parçası olmanın; alana özgü başarılarından ilham ve coşku, başarısızlıklardan ders almanın; doğayı, insanı ve kendini tanımanın; daha kültürlü olmanın öneminden bahsedilmektedir. Derste verilen kavramlar ile öğrenci tıp etkinliğinin geçmişini; geçirdiği evrim sürecini, tıp alanında çalışanlara özgü meslek ahlakını, sağlık mesleği sahiplerinin uyması gereken kuralları tartışabilmesi hedeflenmektedir. Sinyatür teorisi tıbbın geçmişinden günümüze hâlen varlığını sürdüren uygulamalardan birisidir. Bu bağlamda çalışmanın amacı bir üniversitenin sağlık hizmetleri meslek yüksek okuluna devam eden uzaktan eğitim alan öğrencilerin folklorik tıp uygulamalarından birisi sayılabilecek sinyatür teorisini nasıl algıladıklarını ve onunla ilgili karşılaştıkları örnekleri belirleyerek günümüzde etkisini devam ettiren folklorik tıp bilgi birikimine katkı sağlamaktır.

GEREÇ VE YÖNTEMLER

Tanımlayıcı tipte olan bu çalışmada 2019-2020 ve 2020-2021 eğitim öğretim yıllarında bahar döneminde meslek etiği dersi ödevinde yer alan açık uçlu sorulardan elde edilen veriler kullanıldı. Meslek etiği dersini alan tıbbi dokümantasyon (119 öğrenci) ve ameliyathane hizmetleri (128 öğrenci) bölümlerinde birinci sınıftaki toplam 247 öğrencinin ödevleri çalışmaya dâhil edildi. Pandemi kısıtlamaları nedeniyle dersin işlenişi Mersin Üniversitesi Uzaktan Eğitim Platformu üzerinden gerçekleşti. Ders esnasında ödevi değerlendirmek üzere uzaktan eğitim web sayfası üzerinden öğrencilere ders ile ilgili soruları çevrelerinde var olan örnekler üzerinden nasıl cevap verecekleri ve ödevin teslimi bilgisi verildi. Sistem üzerinden ödevleri yüklemeleri istendi. Ödevde yer alan sorulardan birisi sinyatür teorisine ilgilidir: “Çevrenizde sinyatür teorisine benzer uygulamaya denk geldiyseniz hangi hastalıkta, nasıl bir uygulama

yapılmaktadır. Örnek veriniz.” Teslim ettikleri ödevde yer alan ifadelerin inceleneceği öğrencilere bildirildi. Ödevde öğrencilere derste kavram olarak anlatılan sinyatür teorisi ile ilgili çevrelerinde var olan örnekler sorularak, çağdaş tıp anlayışı dışında olan uygulamalara farkındalıklarını belirlemek üzere gözlemlerini aktarmaları istendi.

Öğrencilerden elde edilen cevaplardaki materyaller yazarlar tarafından analiz edildi, sinyatür teorisi literatüründe yer alan bilgilere uygun olarak kodlandı.¹⁻⁶ Vücuda benzerliğine göre bitki, mineral ve hayvansal ürün olarak sınıflanan materyaller şekil, renk veya koku özelliğine göre kodlandı. Ödevde istenen bilgiyle ilgili olmayan ifadeler değerlendirme dışı bırakıldı. Verileri özetlemek için frekans, ortalaması±standart sapma, ki-kare ve student-t testi kullanılmış olup, p<0,05 istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir.

Bu araştırma için Mersin Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Müdürlüğü Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölüm Başkanlığından 20 Ağustos 2021 tarihli, E-90691554-000.01-1734280 sayılı kurum izni alınmıştır. Araştırma için Mersin Üniversitesi Klinik Araştırmalar Etik Kurulu 08 Eylül 2021 tarihli, 18/604 sayılı onay alınmış, ders aşamasında ödevlerinin çalışmada kullanılmasına dair öğrencilerden izin alındı. Çalışmanın tüm süreci Helsinki Deklarasyonu prensiplerine uygun olarak yapıldı.

BULGULAR

2019-2020 ve 2020-2021 eğitim öğretim yıllarında meslek etiği ara değerlendirmesi amacıyla Mersin Üniversitesi Uzaktan Eğitim Platformuna ödev yükleyen 247 öğrenciden 128’i (%51,82) ameliyathane hizmetleri, 119’u (%48,1) tıbbi dokümantasyon bölümüne kayıtlıdır.

Öğrencilerden 168’i (%68,01) sinyatür teorisine ilgili ürün bildiğini, kendisi veya çevresi tarafından kullanıldığını belirtti. Ürün belirten öğrencilerin 136’sı (%80,95) kadın, 32’si (%19,04) erkektir. Öğrencilerin tarafından sinyatür teorisine göre kullanıldığı belirtilen ürünlerin 115’i (%68,45) bitki, 48’i (%28,57) mineral/nesne, 5’i (%2,9) hayvan ürünüdür (Tablo 1).

TABLO 1: Sinyatür teorisine göre kullanılan ürünlerin bölümlere ve cinsiyete göre dağılımı.

	Erkek	Kadın	Genel toplam
Ameliyathane hizmetleri	29 (%11,74)	99 (%40,08)	128 (%51,82)
Bitki	13 (%5,26)	43 (%17,40)	56 (%22,67)
Mineral/nesne	4 (%1,61)	27 (%10,93)	31 (%12,55)
Hayvan ürünü		2 (%0,8)	2 (%0,8)
İlgisiz	12 (%4,85)	27 (%10,93)	39 (%15,78)
Tıbbi dokümantasyon	30 (%12,14)	89 (%36,03)	119 (%48,17)
Bitki	13 (%5,26)	46 (%18,62)	59 (%23,88)
Mineral/nesne	1 (%0,4)	16 (%6,47)	17 (%6,88)
Hayvan ürünü	1 (%0,4)	2 (%0,8)	3 (%1,21)
İlgisiz	15 (%6,07)	25 (%10,12)	40 (%16,19)
Genel toplam	59 (%23,89)	188 (%76,11)	247 (%100)*

*Yüzdeler genel toplama göre hesaplanmıştır.

Tüm öğrenciler bölümlerine göre karşılaştırıldığında sinyatür teorisinde uygulama yaptıkları hastalıklar ve kullandıkları materyaller açısından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark bulunmamaktadır ($p>0,05$). Ancak cinsiyete göre kullanılan ürünler ($p=0,025$) arasında anlamlı düzeyde fark bulunurken, uygulama yapılan hastalıklar arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Öğrencilerin kişisel verilerinin korunması amacıyla ifadeler bölüm, cinsiyet, yıl ve sınıf olarak ayrılmadan verilmiştir. Öğrencilerin en fazla sinyatür teorisinden yararlandığını belirttiği 3 durum sırasıyla 78'i (%46,42) akıl sağlığı için 41'i (%24,40) bebeklerin sarılık hastalığından korunması için ve 14'ü (%8,33) anne sütü artırılması içindir. Öğrencilerin ifadelerinde yer alan ürünlerin 116'sı (%69,04) şekil, 48'i (%28,57) renk, 3'ü (%1,78) koku, 1'i (%0,59) yaşam özelliğine göre seçildiği belirtilmiştir (Tablo 2).

TARTIŞMA

Günümüzde folklorik tıp uygulamalarının kullanılması üzerine yapılan halk hekimliğiyle ilgili çalışmalar modern sağlık sistemi açısından önem taşımaktadır. Özellikle sağlık çalışanlarının eğitimi sırasında hastalık ve sağlıkla ilgili bilgi, tutum ve davranışlarının tespit edilmesi, sağlık eğitimi müfredatının geliştirilmesine fayda sağlamaktadır. Bu çalışmada bir üniversitenin Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu öğrencilerinin folklorik tıp uygulamalarından birisi

sayılan sinyatür teorisini nasıl algıladıklarını ve onunla ilgili bildikleri ve uyguladıkları yöntemleri belirlemek amaçlandı. Çalışmamıza katılan öğrencilerin yaklaşık 3/5'inin sinyatür teorisine ilgili ürün bildiği, kendisi veya çevresi tarafından kullandığı belirlendi. İfadelerde kullanıldığı belirtilen ürünlerin yarısından fazlası hastalıkların geliştiği organların ya da hastalık semptomlarına şekil olarak benzerliğine göre 1/4'ü ise renklerine benzerliklerine göre çok az ürün ise kokusundan dolayı seçilmiştir. Öğrencilerin ifadelerinde yer alan örneklerde, materyal ile insan organı arasındaki benzerlik; madde ve hastalık semptomları arasındaki benzerlik; istenilen veya istenilmeyen duruma göre benzerlik dikkati çekmektedir. Kullanılan ürünler bitki, nesne ve hayvan ürünü olup sinyatür teorisine ilgili literatürle benzerlik göstermektedir.^{1-6,8,9} En fazla bitki en az hayvan ürünü örnek verilmiştir. Çalışmamızda tespit edilen sinyatür teorisine göre kullanıldığı belirtilen materyallerin hastalanan organın şekline, rengine ya da hastalığın sürecindeki değişime göre seçilmesinin literatüre benzer olduğu saptanmıştır.^{1-6,9}

Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu öğrencilerinin geçmiş yüzyıllarda varlığını sürdüren sinyatür teorisine ilgili kendi ailelerinden ya da çevrelerindeki kişilerden bahsederek örnek vermeleri cevapların samimiyeti konusunda önemlidir. Ayrıca bu durum medeniyetlere ev sahipliği yapan Anadolu coğrafyasının kültür zenginliğine örnek olduğu gibi bilgilerin kuşaklar arası geçişine dikkat çekmesi açısından da önemlidir.

TABLO 2: Öğrencilerin ifadelerinde yer alan ürünlerin şekil, renk, koku özelliğine göre dağılımı.

Ürünü seçme nedeni	Kullanılan ürün	Hastalık	Öğrenci ifadesi
Şekil (n=116)	Avokado (n=2)	Gebelik	"Kuzenim hamileydi ve hamileliği zor geçiyordu. Çevredekiler avokado yemesini söylediler uterusu faydalıymış" Öğr. 182
	Avokado (n=1)	Kadın hastalıkları	"Avokado rahime benzediği için iyi geldiği düşünülürdü." Öğr.153
	Bambu (n=1)	Omurga hastalığı	"Bambu boşumlu olduğu için omurgada olan hastalıklarda ağrı için kullanılır." Öğr.83
	Ceviz (n=78)	Akil sağlığı	Ailem sınavlara girerken ceviz yememi tembih ederler. Beyne benzediği için akıl sağlığına iyi geleceğini düşünürler." Öğr.159
	Domates (n=1)	Kalp sağlığı	"Domates kalp gibi odacıklara bölündüğü için kalp sağlığına faydalı." Öğr.88
	Dut (n=1)	Deri hastalığı	"Elde veya ayakta çıkan baloncuk, nasır tarzı hastalıklarda kaç tane o baloncuktan varsa o kadar dut ağacı dalı kıvrılır ve dua okunurdu ve o yaralar iyileşirdi." Öğr.53
	Fasulye (n=2)	Böbrek hastalığı	"Fasulye böbreğin şekline benzediği için böbreğe faydalı olduğu düşünülür." Öğr. 189
	Havuç içi (n=4)	Göz sağlığı	"Havuç göze benzetilir ve göz sağlığına iyi geldiği düşünülür." Öğr.178
	İncir (n=14)	Anne sütü	"Yengem yeni doğum yapmıştı, bir süre sonra sütü kesilmişti komşunun incirinden birkaç yaprak aldı ve incirin sütünün onun kesilen sütüne iyi geleceğini söylemişti" Öğr.168
	Limon (n=1)	Göz sağlığı	"Gözleri parlak olsun diye göze limon sıkılmak." Öğr.140
	Mantar (n=1)	Kulak sağlığı	"Mantarin kulağa benzediğinden dolayı kulağa iyi geldiğini, ısıtma kaybını önlediğini duymuştum." Öğr. 7
	Polenli çiçek (n=1)	Alerji (konjunktivit, aksırık)	"Komşumuzun kızının polen alerjisi vardı ve annesi her yıl bahar ayında gözlerine çiçek yaprağının sütünü sürüyordu." Öğr.175
	Salkım üzüm (n=1)	Kalp/kan hastalığı	"Salkım halinde asılan üzüm de kalp şeklinde görülür. Her üzüm tanesi kalpte bulunan kan hücrelerini gösterir. Üzüm, kan yapıcı olarak bilinen bir gıdadır ve kalbe iyi gelir." Öğr.208
	Soğan (n=1)	Kulak hastalığı	"Kulak ağrısında, kulağın üzerine pişmiş soğan kullanılması. Soğan soyulduktan sonra ağrının azalması beklenir." Öğr.156
	Ulak otunun uzun sapı (n=1)	Omurga hastalığı	"Sapının uzun olmasıyla omurgaya benzetilen ulak otunun sirta iyi geldiği düşünülüyor." Öğr.74
	Zencefil (n=1)	Mide rahatsızlığı	"Zencefil mideye benzetilmiş, sindirim sorunlarına iyi geleceği düşünülümüştür." Öğr.216
	Deri kemer (n=1)	Deri hastalığı	"Annemden duyduğuma göre bazı yörelerde bir yaranın zaman zaman yarayı kapatmak için insanlar deri kemeri rendeleyerek yaranın üzerine katarmış." Öğr.173
	Dil (n=1)	Konuşamama	"Konuşma güçlüğü çeken olan çocuklara haşlanmış dil yedirilmesi." Öğr.196
	Ciğer (n=1)	Organa benzer deri hastalığı (hemanjiom?)	"Hamileyken ciğer yemezler bebeklerinde leke olacağına inanırlar." Öğr.222
	Organ (n=1)	Benzetilen organ hastalığı	"Kurban Bayramında kesilen kurbanın hangi organını yersek bizim de o organımızın geliyeceğini düşünüyorlar. Örneğin ciğer yersek bizim de ciğerimiz geliyormuş, hayvanın kalbini yersek bizim de kalbimize faydası oluyormuş." Öğr.217
Yumurta sarısı (n=1)	Deri hastalığı	"Ellerimde çıkan siğiller için teyzem çıkan siğil sayısınca bir tabağa yumurta kırıp dama koymuştu. Yumurtalar güneş altında kurdukça siğillerimin de kuruyacağına inanıyorlardı. Sonuç olarak siğillerim geçmedi ve kriyoterapi yöntemiyle tedavi oldum." Öğr.17	
Renk (n=48)	Pekmez (n=3)	Kansızlık (anemi)	"Annem kansızlık için pekmez içirir." Öğr.218
	Altın takılması (n=2)	Sarılık	"Sarılığı olan bebeklere sarı yazma ve altın takılırdı." Öğr.8
	Domates (n=2)	Anemi	"Anemiyi düşündüren herhangi bir belirti bulgumun olmaması adına sık sık kırmızı ya da kırmızıya yakın renkli domates gibi yiyecekler tüketmem tavsiye edilir." Öğr.4
	Kırmızı kıyafet (n=1)	Kızamık	"Kızamık hastalığı çocukların vücudunda kızarıklıkların geçmesi için hastaya kırmızı elbiseler giydirilir. Yanında kırmızı eşyalar bulundurulmaya çalışılır ve kırmızı şeker yedirilir." Öğr.99
	Kırmızı örtü (n=1)	Kızamık/kızılçık	"Yenidoğan bebeğin kızamık ya da kızılçık olmaması için yüzüne kırmızı tül bent ya da bez örtülüyor." Öğr.142
	Sarı boncuk (n=1)	Sarılık	"Küçükken babaannem ten rengim sarı olduğundan sarılık hastalığı olduğumu düşünmüş bende ve bana sarı okunmuş küçük bir boncuk takmış." Öğr.185
	Sarı örtü (n=38)	Sarılık	"Kardeşim doğduğunda sarılık olmaması için üzerine sarı eşarp örtmüştük." Öğr.205
Koku (n=3)	Bal-tuz (n=2)	Ter kokusu	"Bebeklerin ter kokmaması için tuzlanıp bal gibi kokmaları için vücudunun ballanması yapılır." Öğr.158
	Soğan (n=1)	Baş ağrısı	"Babam, soğan koklamamın baş ağrısını geçirdiği sanıyor." Öğr.165
Yaşam (n=1)	Zeytin (n=1)	Uzun yaşam	"Zeytin ağaçları uzun yıllar yaşadığı için anneannem; zeytinin ömrü uzattığını düşünüyor." Öğr.117

Öğrencilerin ifadelerinde yer alan ürünleri günlük hayatlarında kendilerinin de kullandıklarını belirtmeleri olumlu sonuçlar aldıklarını eklemeleri önemlidir. Öğrencilerin olumlu görüş belirtmelerindeki gerekçe, kullanılan materyallerin sağlığa zarar vermemesiyle birlikte iyileştireceğine yönelik düşüncenin plasebo etkisi yaratması olabilir.³ Ayrıca öğrencilerin en fazla verdikleri örneğin akıl sağlığına yönelik olması günlük yaşamın geleneksel tıp kullanımını üzerindeki etkisiyle tutarlıdır.^{3,5,10} Sarılık ve anne sütü örneklerinin fazlalığı genç nüfus olmaları nedeniyle çevrelerinde yenidoğan ve emziren anne varlığını düşündürmektedir. Aynı zamanda bebek ve beslenmesi toplum tarafından en hassas konulardır. Öğrencilerin toplumun genelini yansıttıkları düşünülebilir.¹⁷ Ek olarak çalışmamızda kadınların daha fazla konuyla ilgili örnek vermeleri geleneksel tıp üzerine yapılan çalışmalarda kadının geleneksel inanışlara eğiliminin fazlalığına benzemektedir.¹⁰

Öğrenciler sinyatür teorisine göre kullanılan materyalde en fazla şekil, ikinci olarak renk ile benzerliği belirtmişlerdir. Literatürde materyaller vücut organı veya hastalık semptomunun rengine göre daha fazla tercih edilmektedir.^{3,5,9} Biyolojik köken olarak bitkilerden ve mikroorganizmalardan elde edilen doğal renklere “biyolojik renkler” denilmektedir. Günümüzde bitkilerin satın alınmasında renklere göre ayırım yapılması sinyatür teorisi haricinde sağlıklı beslenme açısından da önerilmektedir.^{18,19}

Tartışmanın bu bölümünde öğrencilerin kullanıldığını belirttikleri ürünlerin sinyatür teorisine göre seçilme nedeni, özellikleri ve literatür ile karşılaştırması verilmiştir.

Ceviz (*Juglans regia*): Öğrenciler tarafından ceviz akıl sağlığı, zekâ gelişimi ve özellikle sınavlara hazırlanırken cevizin kullanıldığı belirtilmektedir. Literatürde cevizin üzerindeki kıvrımların insan beynine, özellikle beynin sağ ve sol hemisferlerine benzetildiği, akıl sağlığı ve zekâ için kullanıldığı yer almaktadır.^{2,6} Günümüzde yapılan çalışmalarda, cevizin omega 3 içerdiği ve bilişsel performansı düzenlediği saptanmıştır. Ayrıca cevizin sıçan yaşlanmasını geciktirdiğine dair çalışma mevcuttur.^{2,20} Literatürde sinyatür teorisine göre karakafes bitkisinin meyvelerinin hafıza için kullanıldığı belirtilmektedir.³

İncir (*Ficus carica*): Öğrenciler incir sütünü anne sütüne benzeterek kullanıldığını bahsetmişlerdir, literatürde kauçuk gibi beyaz renkli sızıntı veren bitkiler laktasyonda kullanılmaktadır.⁵ Literatürde sinyatür teorisine göre şekil olarak benzetilen incir tohumlarla dolu olmasından dolayı erkek kısırlığı için ve sperm sayısını artırmak için kullanılmaktadır.² Ayrıca kutsal kitaplarda yer verilen incirin kabızlık, siğil, tansiyon, ülser, bronşit, solunum ve sindirim sistemi hastalıkları önleme gibi özelliklerinden bahsedilmektedir.²¹

Havuç içi (*Daucus carota* subsp. *sativus*): Literatürdeki bilgilerle uyumlu şekilde öğrenciler havuç içinin şekil olarak göze benzerliğinden dolayı havucun göz sağlığı için kullanıldığını belirtmişlerdir.⁵ Turuncu havuçlar α - ve β -karoten; sarı havuçlar ksantofil ve lutein, kırmızı havuçlar likopen ve mor-siyah havuçlarda antosiyaninler içermektedir. Havucun içeriğinde yer alan beta-karoten vücuda alındıktan sonra A vitaminine dönüşür, gözün loş ışıkta görmesini sağlayan rodopsini oluşturur. Havuç içeriği sayesinde gözün kan akışını artırarak aynı zamanda katarakt riskini azaltmaktadır. Kırmızı havuçta bulunan likopen, karpuz ve domates gibi bitkilerde de bulunur. Serum lipid oksidasyonu riskinin azaltılması, kalp hastalığının önlenmesi ve değişik kanser risklerini azaltılmasında yararlı olduğu ileri sürülmektedir.¹⁸ Literatürde havuç haricinde kurtboğan (*Aconitum napellus* L.) ve göz otu (*Euphrasia officinalis* L.) bitkileri göze benzediği için göz hastalıklarında kullanıldığı belirtilmektedir.³

Avokado (*Persea americana*): Öğrenciler tarafından kadın hastalıkları ve gebe kadınlar için uterusu benzerliğinden dolayı avokadonun kullanıldığı belirtilmiştir. Literatürde avokado, patlıcan (*Solanum melongena*) ve armut (*Pyrus spp.*) gibi bitkilerin kadın hastalıklarının tedavisi için kullanıldığı yer almaktadır.¹ Türkiye’de XX. yüzyılda yetiştirilmeye başlayan avokado potasyum gibi mineraller, E ve C vitaminleri, protein, fitosteroller ve yağ asitleri içermektedir. Literatüre göre avokadonun yaprak ekstreleri, çekirdek yağı ve meyvesi ile yapılan in vitro çalışmalar sonucunda anti-HIV, sitotoksik, insektisidal, gastroprotektif, antihelmintik, antioksidan ve antibakteriyel etkiye sahip olduğu, ayrıca sıçanlarda yapılan bir çalışmada avokadonun tohumunun dişi

hormonları üzerine etkisi olduğu, üreme sağlığı için kullanılabileceği ileri sürülmektedir.^{22,23} Literatüre göre renginden dolayı benzerlik olduğu belirtilen kuşburnu menstürasyon ve kanamalar için kullanılmaktadır.⁶

Üzüm (*Vitis vinifera*): Öğrenciler salkım üzümün kalp hastalığında kullanıldığını belirtmişlerdir. Literatürde sinyatür teorisine göre üzüm veya üzüm salkımının alveollere benzetildiği için akciğer kökenli hastalıklarda, salkım üzümün kalbe benzetildiği için kalp hastalıklarında kullanıldığı belirtilmektedir.² Güncel çalışmalara göre kırmızı üzüm içeriğinde yer alan polifenollerin kalp hastalıklarında koruyucu olarak kullanılabilmesi ileri sürülmektedir.²⁴

Pekmezin, öğrenciler tarafından kansızlık için kullanıldığı belirtilmektedir. Üzüm ya da farklı bitkilerden yapılan pekmez halk arasında kan hastalıkları için kullanılmaktadır ve güncel çalışmalarda demir eksikliği anemisi için yararlı olduğu tespit edilmiştir.²⁴

Domates (*Solanum lycopersicum*): Literatüre göre domates şekil olarak dört odacıklı kalbe benzetilmektedir aynı zamanda rengi kan rengini andırmaktadır, kan ve kalp hastalıklarında kullanılmaktadır.² Öğrenciler de kalp hastalıklarında ve kansızlıkta domates kullanıldığını belirtmiştir. Domateste bulunan likopen kırmızı renkli bir karotenoidtir. Vücudun serbest radikal antioksidan dengesinin sağlanmasında yardımcı bir maddedir. Likopenin yüksek miktarda alımı kardiyovasküler sağlığa olumlu etkilemektedir. Karaciğer hasarının düzelmesinde yardımcıdır. Greyfurt ve havuç gibi bitkilerde bulunsa da en iyi domatesten absorbe edilmektedir. Ayrıca likopenin kan kolesterolü ve oksitlenmiş lipoproteinler üzerine etkisi ile damar duvarındaki olumsuz etkilerini azalttığına dair çalışmalar mevcuttur. Kronik alkolik karaciğer hasarı üzerine ve prostat kanserini önlemede olumlu etkisi bulunmaktadır.^{2,25} Ayrıca literatüre göre yüksükotu bitkisi yapraklarının kalbe benzemesinden dolayı kalp hastalıklarında kullanılmaktadır.³

Fasulyenin öğrenciler tarafından böbrek fonksiyonları düzenlenmesinde böbreğe benzediği için kullanıldığı belirtilmiştir. Literatürde yer alan barbunya (*Pasolu vulgaris*) fasulye bitkisine benzerlik göster-

mektedir.² Literatürde baklagillerin kalp damar hastalıklarında, diyabette ve kanser gibi durumlarda kullanıldığına dair çalışmalar mevcuttur. Ayrıca barbunya magnezyum çinko demir sağlama amacıyla da kullanılmaktadır.²⁶ Literatürde taşkıran (*Saxifraga spp*) bitkisi büyüdükçe taşları kırmasından dolayı ve sedum (*Sedum acre* L) bitkisinin ise yapraklarının böbreğe benzerliğinden dolayı böbrek taşı için kullanılmaktadır.³

Soğan (*Allium cepa* L.): Öğrenciler soğanın kokusundan dolayı baş ağrısında ve pişmiş soğanın ise kabuklarının soyulmasının kulak hastalığında kullanıldığını belirtmişlerdir. Muhtemelen kulak iltihabı için kullanılmaktadır, literatürde soğanın vücuttan atık maddeleri temizlediği gözyaşı yapması nedeniyle göz için kullanıldığı belirtilmektedir.² Literatürde kokuya dayalı örnekler benzer soğanın kötü kokusu, tuz ve balın kokusuzluğu veya güzel kokusu örnek olarak alınmıştır.^{5,7} Klasik tıp döneminde kötü kokular vücuttaki kötülüklerden korunma amacıyla kullanılmaktadır.⁷

Mantar mushroom (*Agaricus bisporus*), çalışmamızda insan kulağına benzediği için kulak rahatsızlıklarında kullanıldığı belirtilmiştir. Mantar literatürde de aynı şekilde yer almaktadır.² Yapılan güncel çalışmalarda mantarın içeriğinde vitamin D yer almasından dolayı kemik sağlığında etkisi olduğu ileri sürülmektedir.²⁷

Ulak otu uzun sapının ve bambunun, öğrenciler tarafından iskelet hastalıklarında ağrıyı azaltma amacıyla kullanıldığı belirtilmiştir. Literatürde dallı atkuyruğu (*Equisetum ramosissimum* Desf.), sütleğen çiçeği (*Euphorbia nivulia*), kereviz gibi kemiğe benzer bitkileri aynı şekilde iskelet hastalıkları için tercih edilmektedir.^{2,5} Ayrıca söğüt ağacının esnek dalları kemiğe benzediği için romatizmal ağrılarda kullanılmaktadır.³

Dut dalının (*Moraceae*) öğrenciler tarafından nasır için kullanıldığı belirtilmiştir. Nasır baloncukları sayısı kadar kıvrıldığı belirtilen dutun kabuğunun sertliği nasıra benzetilmiş olabilir. Ancak literatürde köklerinin uzunluğu ve sağlamlığından dolayı saçları güçlendirmek için kullanıldığı belirtilmektedir.¹ Venüssaçı (*Adiantum capillus-veneris*) bitkisi saça benzediği için saç güçlendirme amacıyla kullanılmaktadır.^{6,8}

Öğrenciler, limonun renginin parlaklığından dolayı gözlerin daha parlak görünmesi için kullanıldığını belirtmişlerdir. Literatürde ise limon veya turuncgiller ortadan bölündüğünde meyvesi kadın meme dokusuna benzediği için meme hastalıklarında kullanılmaktadır.²

Polenli çiçek: Öğrenciler alerji için her yıl alerjinin görüleceği dönemde çiçekli bitkilerin sütü, poleni gözlerine sürüldüğünü belirtmiştir, alerjideki göz yaşarması çiçeğin sıvısına benzetilmiş olabilir. Literatürde derinin gözeneklerine benzetilen bitkiler deri hastalıklarında kullanılmaktadır.^{1,2,5}

Zeytinlerin (*Olea europaea*) literatüre göre yumurtalıkların sağlığı ve işlevi için iyi geleceği düşünülürken, çalışmamızda zeytin ağacının uzun yaşamından dolayı yaşamı uzatacağını düşünülerek yaşlanmayı engelleyeceği için tercih edildiğini belirtmişlerdir.²

Zencefilin (*Zingiber officinale*), öğrenciler tarafından mideye benzediği ileri sürülmüştür. Literatürde de mide sorunları için kullanıldığı belirtilmektedir.² Dioscorides'in eserinde mide sorunları için kullanıldığı yazan zencefil Çin, Hint ve orta Asya tıbbında da aynı şekilde yer almaktadır. Yapılan güncel çalışmalarda dispepsi, antiülserojenik, antitrombotik aktivitesi anti inflamatuvar özelliklerinin olduğu ileri sürülmektedir.²⁸

Öğrenciler ter kokusu olmasın diye bebeklerin tuza veya bala bulandıklarından bahsetmektedir. Çalıştığımız literatür içinde sofraya tuzu yer almamaktadır fakat tuzun ter için kullanımı vücut fizyolojisine benzer mineral kullanılması düşüncesine uygundur. Ayrıca tuzun kokusuzluğu ve balın güzel kokusu sinyatür teorisine uygun bir benzetmedir.^{2,3} Anadolu'da geleneksel olarak bebeklerin terlememesi ve ter kokmaması için tuzla ovulduğundan bahsedilmektedir.²⁹

Literatürde bulunan hayvan ürünleri öğrencilerin ifadelerinden farklıdır. Literatürde hayvan ürünü olarak dişlerdeki renklenmeyi gidermek için iskeleti beyaz renkli olan sepya türlerinin (mürekkap balığı), kanama tedavisinde gövdesi kırmızı renkli *Tubipora musica* (mercan), gece körlüğüne karşı ışığa benzeyen *Lampyrus* türü (ateşböceği), idrar tıkanıklıklarının tedavisinde ise tohumları taşa benzeyen *Buglossoides arvensis* (*Corn Gromwell*) kullanılmaktadır.^{2,30}

Çalışmamızda siğil hastalığı için yumurta sarısı kullanıldığı, hangi organ hasta ise hayvanların o organlarının yenilmesiyle kişinin şifa bulacağı ve konuşma güçlüğü çekenlere hayvan dili yedirildiği belirtilmiştir. Deri hastalıklarında deri malzemeler (kemer) kullanılması örnek verilmiştir. Olumsuz özellik olarak ise gebe kadınların ciğer yememesi gerektiği, eğer yerlerse bebekte ciğer lekesi (muhtemelen hemanjiomdan bahsedilmektedir) olacağı belirtilmiştir. Yapılan bir çalışmada, gebeyken yenilen ciğer gibi yiyeceklerin bebekte leke yapacağına dair inanıştan dolayı bu tür yiyeceklerin yenmesinin engellendiği saptanmıştır.³¹ Aynı şekilde I. yüzyılda yazılan Soranus'un eserinde de kötü görüntülü yiyeceklerin anne karnında bebeğe zarar verdiği yer almaktadır.⁷

Öğrenciler; sarılık için bebeğin üzerine sarı örtü örtülmesini, giysilerine sarı boncuk, altın takılmasını örnek vermişlerdir. Ayrıca öğrenciler; kızamık ya da kızıl hastalığına yakalanmaması için bebeğin üzerine kırmızı örtü örtüldüğünü, çocuklara kırmızı kıyafet giydirildiğini belirtmiştir. Türkiye'de ve dünyada yenidoğan sarılığının önlenmesi ve tedavisinde kullanılan geleneksel yöntemler arasında bebeğin yüzüne sarı eşarp örtülmesi ve yumurta sarısı ile yıkanması yer almaktadır.³² Ayrıca Anadolu'da bebeğin sarılığını ve al basmasını önlemek için ilk giydiği kıyafetlerde sarı ve kırmızı renk kullanılmaktadır.³³ Sinyatür teorisine göre sarılık hastalığında hastanın sarı rengi ya da idrarın sarı olmasından dolayı sarı çiçekler, sarı ağaç kabuğu kullanılmaktadır.⁵ Anadolu'da bazı maden, bitki, su kaynakları, ocaklar ve renklerle ilişkilendirilen hastalıklardan birisi olan sarılık "altın bastı" olarak da adlandırılmaktadır. İsim ve tedavi benzerliği hastalıkta ve tedavideki tutarlılığı göstermektedir.³⁴ Tıp tarihinde genelde altın karışımlarının içilmesi ya da yara üzerine merhem olarak sürülmesinden bahsedilmektedir.³⁵

SONUÇ

Çalışmamıza katılan öğrencilerin kendi çevrelerinden örnek vermeleri sayesinde bölgemizde folklorik tıp uygulamalarından birisi olan sinyatür teorisinin varlığını sürdürdüğü saptandı. Çalışmamızdaki ifadelerde yer alan ürünlerin bilgilerinin eski tıbbi

metinlere benzer olması geleneksel tıbbın aktarılma gücünü göstermektedir. Ayrıca literatürde günümüzdeki geleneksel tıp çalışmalarında elde edilen verilere benzerliği de geleneksel tıbbın kültürler arası etkileşimini göstermesi açısından değerlidir. Ancak bazı ürünlerin farklı özelliklerinin göz önüne alınması veya farklı hastalıklarda kullanılmasının nedeninin, coğrafi ve sosyokültürel değişikliklerden kaynaklandığı düşünülmektedir. Aynı zamanda bu bulgu Anadolu'da sinyatür teorisinin varlığını daha detaylı ortaya çıkaracak çalışmalara ihtiyaç olduğunu işaret etmesi açısından önemlidir. Öğrencilerin toplum içinde yaşamını sürdüren geleneksel uygulamalar hakkında farkındalıklarının artırılması ve tedaviyi engelleyici veya zarar verici uygulamalar konusunda duyarlı olmaları için meslek eğitim müfredatında planlamalar yapılması uygundur.

Finansal Kaynak

Bu çalışma sırasında, yapılan araştırma konusu ile ilgili doğrudan bağlantısı bulunan herhangi bir ilaç firmasından, tıbbi alet, gereç ve malzeme sağlayan ve/veya üreten bir firma veya herhangi bir ticari firmadan, çalışmanın değerlendirme sürecinde, çalışma ile ilgili verilecek kararı olumsuz etkileyebilecek maddi ve/veya manevi herhangi bir destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması

Bu çalışma ile ilgili olarak yazarların ve/veya aile bireylerinin çıkar çatışması potansiyeli olabilecek bilimsel ve tıbbi komite üyeliği veya üyeleri ile ilişkisi, danışmanlık, bilirkişilik, herhangi bir firmada çalışma durumu, hissedarlık ve benzer durumları yoktur.

Yazar Katkıları

Bu çalışma hazırlanırken tüm yazarlar eşit katkı sağlamıştır.

KAYNAKLAR

- Patil DA. Origins of medicines in the perspective of doctrine of signatures. J Phytol Res. 2007;20(1):155-7. [Link]
- Pandita D, Pandita A, Pandita S. Is the doctrine of signatures signature sequences designed by god? International Journal of Scientific and Research Publications. 2016;6(11):568-72. [Link]
- Bennett BC. Doctrine of signatures: an explanation of medicinal plant discovery or dissemination of knowledge? Economic Botany. 2007;61(3):246-55. [Crossref]
- Efferth T, Greten HJ. Doctrine of signatures-mystic heritage or outdated relic from middle-aged phytotherapy? Med Aromat Plants. 2016;5(4):1-3. [Crossref]
- Patil DA. Indian ethnomedicines: origins in the perspective of doctrine of signature. Life Sciences Leaflets. 2012;1:6-15. [Link]
- Lev E. The doctrine of signatures in the medieval and Ottoman Levant. Vesalius. 2002;8(1):13-22. [PubMed]
- Soranus. Soranus' Gynecology. Temkin O, çeviri. 1st ed. Baltimore: Johns Hopkins Pres.; 1991. Book I-p.40-9. [Crossref]
- Dafni A, Lev E. The doctrine of signatures in present-day Israel. Economic Botany. 2002;56(4):328-34. [Crossref]
- Dafni A, Aqil Khatib S, Benitez G. The doctrine of signatures in Israel-revision and spatiotemporal patterns. Plants (Basel). 2021;10(7):1346. [Crossref] [PubMed] [PMC]
- Ögenler O, Ün İ, Uzel İ. Medical plants used for treatment of gynecological disorders in Ottomans in the 15th century. J Complement Med Res. 2018;7(2):171-7. [Crossref]
- Uzel İ. Anadolu'da Tıp Tarihine Giriş. 1. Baskı. İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, 2008.
- Adams F. The Seven Books of Paulus Aegineta. 1 Baskı, London : Printed for the Sydenham Society. p.1844-7. [Erişim tarihi: 12.11.2021]. Erişim Linki: [Link]
- Aydın E. Dünya ve Türk Tıp Tarihleri. 1. Baskı. İzmir: Güneş Kitabevi; 2006.
- Lyons AS, Petrucelli RJ, eds. Çağlar Boyu Tıp Tarihi. Güdücü N, çeviri editörü. 1 Baskı. İstanbul: Omaş Ofset A.Ş.; 1997.
- Ehrenreich B, English D. eds. Uğur E, çeviri editörü. Cadılar, Büyücüler ve Hemşireler. 1. Baskı. İstanbul: Kavram Yayınları; 1992.
- Uzel İ. Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye I,II. 1. Baskı. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları; 1992.
- Pekyigit A, Yıldız D, Eren Fidancı B, Bağrıyanık BÇ, Dehmen Ö, Koçak T, et al. Annelerin bebek bakımında kullandıkları geleneksel uygulamaların kuşaklararası boyutu [The intergenerational dimension of traditional practices used by mother in infant care]. Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care. 2020;14(3):443-51. [Link]
- Kasım U, Kasım R. Farklı renklerin gücü "havuç". In: Gökçaya Ö, Kılıçaslan İ, Barış D, Kahrman K, eds. International Marmara Sciences Congress (Autumn); 2019 Nov 1-3; Kocaeli: Proceedings Book (Natural and Applied Sciences). p.615-22. [Link]
- Keleş Y. Antosiyenin pigmentlerin biyokimyası ve analizi [Biochemistry of anthocyanin pigments in plants]. Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi. 2015;8(1):19-25. [Link]
- Şimşek M, Gülsoy E. Ceviz ve içerdiği yağ asitlerinin insan sağlığı açısından önemi üzerine yapılan bazı çalışmalar [The important in terms of human health of the walnut and the fatty acids and some studies on this subject]. İğdir Univ J Inst Sci & Tech. 2016;6(4):9-15. [Crossref]
- Özatalay GZ. Aydın yöresi halk hekimliğinde incirin kullanımı [The use of figs at folk medicine in Aydın region]. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi. 2014;16(Özel sayı II):151-4. [Link]
- Tavlı ÖF, Eroğlu Özkan E. Ülkemiz kültür bitkilerinden Persea Americana Mill. (avokado) ve tıbbi açıdan değerlendirilmesi [Medical evaluation of Persea americana Mill. (Avocado) Cultivated in Turkey]. Lokman Hekim Dergisi. 2020;10(1):28-36. [Crossref]
- Orabueze IC, Babalola R, Azuonwu O, Okoko II, Asare G. Evaluation of possible effects of Persea americana seeds on female reproductive hormonal and toxicity profile. J Ethnopharmacol. 2021;273:113870. [Crossref] [PubMed]

24. Cabaroğlu, T. Yılmaztekin M. Üzümün bileşimi ve insan sağlığı üzerine etkileri. *Buldan Sempozyumu*. 2006;6:999-1004. [\[Link\]](#)
25. Durmus M, Yetgin Ö, Abed MM, Haji EK, Akcay K. Domates bitkisi, besin içeriği ve sağlık açısından değerlendirilmesi [Tomato plant, evaluation in terms of nutrient content and healthy]. *International Journal of Life Sciences and Biotechnology*. 2018;1(2):59-74. [\[Crossref\]](#)
26. Sarıoğlu G, Velioğlu YS. Baklagillerin bileşimi [Composition of pulses]. *Akademik Gıda*. 2018;16(4):483-96. [\[Crossref\]](#)
27. Kasım MU, Kasım R. Ganoderma (Reishi) (G. lucidum) "Ölümsüzlüğün Mantarı" [The Ganoderma (Reishi) (G. lucidum) "The Mushroom of Immortality"]. 2019 June 11-13; Sinop: 8th International Vocational Schools Symposium. p.679-84. [\[Link\]](#)
28. Bhatt N, Waly MI, Essa MM, Ali A. Ginger: a functional herb. In: Essa MM, Memon MA, eds. *Food as Medicine*. 1st ed. New York: Nova Science Publishers, Inc: 2013. p.51-72. Erişim linki: [\[Link\]](#)
29. Aça M. Türk halk geleneğindeki doğum sonrası uygulamalara bir örnek: "tuzlama" [An example for the after birth traditions in Turkish folklore: salting the baby]. *Milli Folklor*. 2001;13(52):93-100. Erişim linki: [\[Link\]](#)
30. Durant O. Cataloguing nature's 'library': the doctrine of signatures in Western thought and practice. *Pharmaceutical Historian* 2017;47(4):95-8. [\[Link\]](#)
31. Koyun A, Çamuroğlu H, Korkmaz G, Menteşe N, Ocak F. Kadınların gebelik, doğum ve yenidoğan bakımına ilişkin geleneksel inanç ve uygulamaları [Beliefs and traditional practices of women concerning pregnancy, labor and care of newborns]. *Aile ve Toplum*. 2010;11(6):57-64. [\[Link\]](#)
32. Aydın D, Karaca Çiftçi E, Karataş H. Identification of the traditional methods of newborn mothers regarding jaundice in Turkey. *Journal of Clinical Nursing*. 2014;23(3-4):524-30. [\[Crossref\]](#) [\[PubMed\]](#)
33. Çevik A, Alan S. Doğum sonu dönemde yapılan geleneksel uygulamalar [Traditional practices applied in postpartum period]. *Lokman Hekim Dergisi*. 2020;10(1):14-22. [\[Crossref\]](#)
34. Santur A. Anadolu halk hekimliğinde geleneksel olarak adlandırılan bazı hastalıklarla, tedavileri arasında kurulan sempatik ilişki. *TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, 9. Milletlerarası Türk Halk Tıbbı Kongresi*. 2017;20-1. [\[Link\]](#)
35. Higby GJ. Gold in medicine: a review of its use in the West before 1900. *Gold Bull*. 1982;15(4):130-40. [\[Crossref\]](#) [\[PubMed\]](#)